

Aleksandra Wicka

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

UBEZPIECZENIA GOSPODARCZE W ROLNICTWIE W LATACH 2004-2010

BUSINESS INSURANCE IN AGRICULTURE IN THE YEARS 2004-2010

Słowa kluczowe: rolnictwo, ubezpieczenia, ryzyko produkcyjne

Key words: agriculture, insurance, production risk

Synopsis. Celem artykułu jest określenie zakresu korzystania z wybranych ubezpieczeń dla rolnictwa w latach 2004-2010. Podjęto także próbę ustosunkowania się do obecnie obowiązujących rozwiązań w kontekście ich znaczenia dla stabilizacji sytuacji dochodowej rolników. Jedną z metod zarządzania ryzykiem w działalności rolniczej jest ubezpieczenie. Produkty oferowane przez ubezpieczycieli dla tego sektora gospodarki mają charakter obligatoryjny i dobrowolny. Ich przedmiotem jest produkcja, mienie i odpowiedzialność cywilna. Stwierdzono, że zakres korzystania z obowiązkowych ubezpieczeń budynków w gospodarstwach rolniczych i ubezpieczeń OC rolnika wynosił ponad 80%. Ubezpieczenia upraw nie stały się powszechne i tylko ok. 4% rolników wykupywało takie ubezpieczenia mimo, że były one dotowane, a od 2008 r. stały się obowiązkowe.

Wstęp

Ubezpieczenia oferowane dla rolnictwa umożliwiają zabezpieczenie się przed negatywnymi skutkami realizacji ryzyk związanych z prowadzeniem działalności rolniczej. Są one, rzecz jasna, tylko jednym z instrumentów dostępnych dla rolników pozwalających im na ograniczanie negatywnych skutków różnych zjawisk. Do ważniejszych z pozostałych narzędzi należy zaliczyć dywersyfikację produkcji, integrację pionową i poziomą, zawieranie kontraktów terminowych.

Obowiązkowe ubezpieczenia rolnicze są jednym z narzędzi oddziaływania państwa na sektor rolnictwa. Przymus ubezpieczeniowy jest wskazywany jako czynnik decydujący o wyborze przez rolników tej formy ochrony mienia, a obecnie i produkcji roślinnej, w określonym zakresie. Ma to swoje odzwierciedlenie w danych liczbowych, które potwierdzają wykorzystywanie głównie ubezpieczeń obowiązkowych.

Sam przymus ubezpieczeniowy nie jest czynnikiem pożądanym mającym kształtować popyt na ubezpieczenia, zdecydowanie lepszym byłaby rosnąca świadomość ubezpieczeniowa prowadząca do umiejętnego identyfikowania i zarządzania ryzykiem. Mogiński [2006] wskazuje jednak na dwie ważne przesłanki przymusu ubezpieczeniowego. Pierwsza z nich to możliwie najszersza ochrona poszkodowanych przed skutkami szkód wyrządzonych przez inne podmioty, a jednocześnie możliwość podołania roszczeniom przez podmioty ubezpieczone. Jest ona źródłem rozwoju obowiązkowych ubezpieczeń odpowiedzialności cywilnej. Drugą przesłanką, to ważny interes społeczny w ochronie określonych dóbr, przy jednocześnie zbyt niskiej świadomości zagrożonych podmiotów co do celowości ubezpieczeń. Wskazuje się, iż ta przesłanka doprowadziła do rozwoju obowiązkowych ubezpieczeń w rolnictwie. W uzasadnieniu do Ustawy o zmianie ustawy o ubezpieczeniach upraw rolnych i zwierząt gospodarskich z 25 lipca 2008 r. wskazywano na jej znaczenie w upowszechnianiu ubezpieczeń upraw i podnoszeniu świadomości ubezpieczeniowej rolników.

Wskazanie na ważny interes ogólnospołeczny pozwala skierować uwagę na Wspólną Politykę Rolną, której ideą w odniesieniu do producentów żywności jest także zapewnienie opłacalności produkcji, pomoc w poprawie konkurencyjności, czy chociażby wsparcie dochodów przy zachowaniu cen żywności na akceptowanym społecznie poziomie. Najnowsze propozycje rozwiązań w zakresie ubezpieczeń w rolnictwie wiążą się z działaniami w ramach PROW. Środki na realizację zadań ubezpieczeniowych mają pochodzić z oszczędności wynikających z modulacji.

Celem artykułu jest określenie zmian w wykorzystaniu ubezpieczeń rolnych przez rolników. Dla realizacji wskazanego celu postawiono następujące zadania badawcze:

- określenie znaczenia ubezpieczeń w zarządzaniu ryzykiem w gospodarstwie rolnym,
- ocena zmian sprzedaży wybranych kategorii ubezpieczeń dla gospodarstw rolnych (obowiązkowych i dobrowolnych); ujęto w analizie ubezpieczenia OC rolników, ubezpieczenia budynków w gospodarstwach rolnych oraz ubezpieczenia upraw i zwierząt.

W badaniach wykorzystano dane pochodzące z literatury przedmiotu, Głównego Urzędu Statystycznego (GUS), Komisji Nadzoru Finansowego (KNF). Okres badawczy obejmował lata 2004-2010.

Ryzyka w gospodarstwie rolnym

Gospodarstwo rolne ze względu na fakt prowadzenia działalności (szczególnie produkcji roślinnej), na którą duży wpływ mają czynniki zewnętrzne, niezależne od producenta, a które mogą mieć negatywny wpływ na jej efekty (przymrozki wiosenne, susze, ulewne deszcze), jest silnie narażone na ryzyka o charakterze naturalnym (klimatyczne) i produkcyjne.

Ponadto, miejsce prowadzenia działalności rolniczej jest także miejscem bytowania rodziny rolnika. Miejsce zamieszkania staje się miejscem pracy i w związku z tym wymaga także ochrony przed ryzykami związanymi ze zniszczeniem mienia np. w przypadku pożaru lub powodzi. Utrata budynku wiąże się z jednoczesną stratą źródła dochodu i miejsca zamieszkania. Dodatkową wartością wymagającą ochrony jest odpowiedzialność cywilna, którą ponosi rolnik z tytułu prowadzenia działalności rolniczej, która może wpłynąć negatywnie na osoby trzecie i pociągać za sobą obowiązek wypłaty przez niego odszkodowania (czasami nawet o charakterze renty) w przypadku zajścia negatywnego zdarzenia losowego. Literatura przedmiotu wskazuje także na ryzyka o charakterze ekonomicznym, związane z procesami produkcji i ich efektami, takie jak ryzyka związane ze zmiennością o charakterze losowym cen i dochodów. Należy zwrócić uwagę na stanowisko Klimkowskiego [2011], który twierdzi, że: „*jakkolwiek ryzyko cenowe stanowi istotny składnik ryzyka dochodowego, to zależność pomiędzy tymi dwoma wartościami uzależniona jest od wielu procesów i nie należy w prosty sposób przekładać sytuacji cenowej na poszczególne rynki rolnicze na sytuację dochodową producentów rolnych*”.

Ważną grupę zagrożeń stanowią także zmiany jakie w stosunku do sektora rolnego niesie ze sobą realizacja polityki państwa czy wspólnotowej, są to ryzyka o charakterze instytucjonalnym, które mają wpływ m.in. na wielkość produkcji wytwarzanej przez gospodarstwa [Szumlicz 2010].

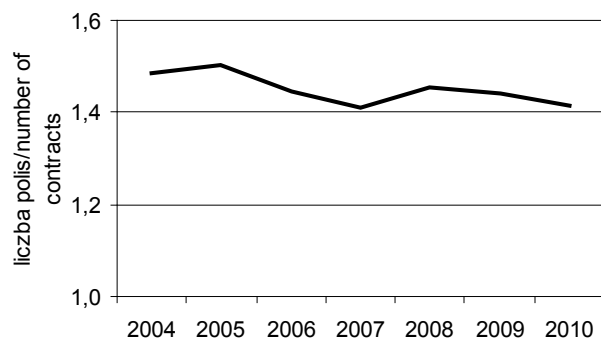
W zasadzie przed większością z wymienionych ryzyk rolnik może się zabezpieczyć poprzez zakup ubezpieczeń – w formie pojedynczego produktu obejmującego jedno ryzyko lub w formie pakietu zapewniającego wszechstronną ochronę. W literaturze przedmiotu podkreśla się, iż jest to jedna z najskuteczniejszych metod zarządzania ryzykiem w rolnictwie [Szumlicz 2010].

Sprzedaż ubezpieczeń rolniczych

Obecnie w Polsce w rolnictwie funkcjonują ubezpieczenia obowiązkowe, do których zaliczamy: ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej rolników, ubezpieczenie budynków wchodzących w skład gospodarstwa rolnego i dotowane ubezpieczenia upraw w rolnictwie [Ustawa z 25 lipca 2008].

System ubezpieczenia produkcji, do którego zaliczamy ubezpieczenia upraw, poddawany jest ciągłym modyfikacjom, wynikającym z pojawienia się coraz to nowych pomysłów co do tego, w jaki sposób zmusić rolników do korzystania z szerszego zakresu ubezpieczeń. Kolejne zmiany wprowadzane będą w latach 2010-2013. Dotyczyć będą m.in. włączenia ubezpieczeń do mechanizmów WPR wdrażanych w Polsce, a dotyczyć będą gospodarstw rolnych, które spełniają kryteria zaliczania ich do sektora MSP. Ma to zwiększyć popyt na ubezpieczenia upraw. Poza tym zmiany wiązać się będą z rozszerzeniem katalogu ryzyk objętych ubezpieczeniem obowiązkowym, ale także samej procedury ubiegania się przez rolnika o zwrot części zapłaconej składki ubezpieczeniowej. Następne zmiany przewiduje się po 2014 roku [Szelałowska 2010].

Obok ubezpieczeń obowiązkowych rolnicy mogą korzystać z ubezpieczeń dobrowolnych, np. ubezpieczeń zwierząt gospodarskich i maszyn zarówno w formie pojedynczych produktów, jak i pakietów oferowanych przez ubezpieczycieli, którzy swoją działalność adresują głównie do tego sektora. Na rysunku 1 przedstawiono jak kształtowała się sprzedaż ubezpieczeń obowiązkowych w rolnictwie w latach 2004-2010. W latach 2004-2010 rolnicy nie w pełni realizowali ubezpieczenia obowiązkowe, mimo groźących sankcji (kary finansowe) za brak polis z tytułu ubezpieczeń obowiązkowych. Zarówno w zakresie ubezpieczeń budynków, jak i ubezpieczeń odpowiedzialności cywilnej rolnika, pole ubezpieczeniowe we wszystkich latach objętych analizą nie było wykorzystane w ok. 20% [Wicka, Milewska 2011].

Rysunek 1. Liczba polis ubezpieczeń odpowiedzialności cywilnej rolników w milionach

Figure 1. Number of contracts of compulsory third party liability insurance of farmers in millions

Źródło: opracowanie własne na podstawie Polski rynek... 2011
Source: own study based on Polski rynek... 2011 data

W analizowanych latach liczba polis ubezpieczenia OC rolników zmniejszała się o ponad 11 tys. rocznie. Odniesienie liczby zakupionych polis OC rolnika do liczby gospodarstw wskazuje, że zarówno w 2004 roku, jak i w 2010 80% gospodarstw (liczba gospodarstw wg GUS) korzystało z tego typu ochrony.

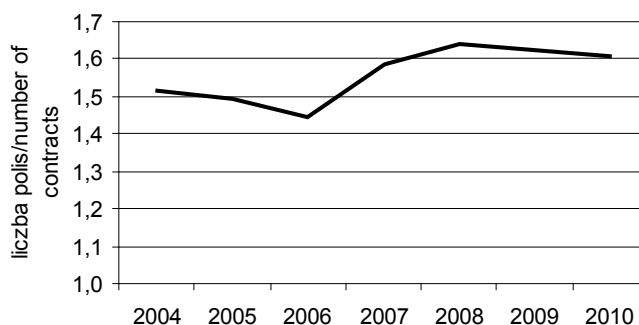
Kolejne ubezpieczenie, do którego zakupu zobligowany jest rolnik, to ubezpieczenie budynków wchodzących w skład gospodarstwa rolnego. Wykorzystanie tego instrumentu przez rolników zaprezentowano na rysunku 2.

Liczba polis wynikająca z zakupu przez rolników obowiązkowego ubezpieczenia budynków wzrosła z 1,52 mln w 2004 roku do 1,61 w 2010 roku. Wzrost roczny liczby polis wynosił ponad 26 tys. Relacja liczby zakupionych polis ubezpieczenia budynków wchodzących w skład gospodarstwa rolnego do liczby gospodarstw (wg GUS) kształtowała się na poziomie 82% w 2004 r. i 91% w 2010 roku.

Ubezpieczenia upraw w analizowanych latach były realizowane na poziomie od 39 tys. polis w 2004 r. do 72 tys. polis (w 2010 roku). W trakcie tego okresu podlegały modyfikacjom i ostatecznie zmieniono ich charakter z dobrowolnych na obowiązkowe (w 2008 r.). Od 2006 roku funkcjonowały jako ubezpieczenia dobrowolne z dotacją do składki z budżetu państwa. Wzrost liczby polis od 2006 r. z 49 tys. – w 2006 r. do 90 tys. w 2007 r.) wynikał prawdopodobnie z rozpoczęcia ich dotowania. Ustawa regulująca ich działanie była nowelizowana i już w początkowym okresie obowiązywania spotkała się z krytyką zarówno ze strony środowiska ubezpieczeniowego, jak i rolniczego.

Zgodnie z Ustawą z dnia 25 lipca 2008 r. o zmianie ustawy o ubezpieczeniach upraw rolnych i zwierząt gospodarskich od 2008 r. ubezpieczenia upraw stały się obowiązkowe. Liczba polis zarejestrowanych na koniec 2008 roku wynosiła ponad 85 tys.

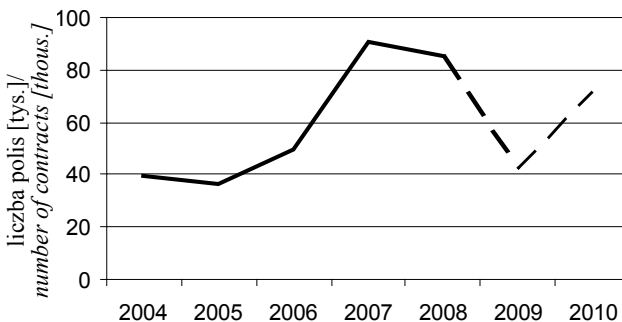
W 2010 roku odnotowano kolejny wzrost zainteresowania tego typu ubezpieczeniami (71 tys. polis w 2010 r., 41 tys. w 2009 r.), podobnie jak miało to miejsce w 2008 roku, gdy liczba polis wzrosła do 85 tys. (108 343 tys. na koniec II kwartału) [Lomott-Janowicz, Łyskawa 2009], od którego wprowadzono obowiązek ubezpieczenia 50% upraw objętych dopłatami bezpośrednimi. Dokładne oszacowanie liczby zawieranych polis nie jest

Rysunek 2. Liczba polis ubezpieczeniowych budynków wchodzących w skład gospodarstwa rolnego w milionach
Figure 2. Number of contracts of compulsory insurance of farm buildings in millions

Źródło: jak na rys. 1

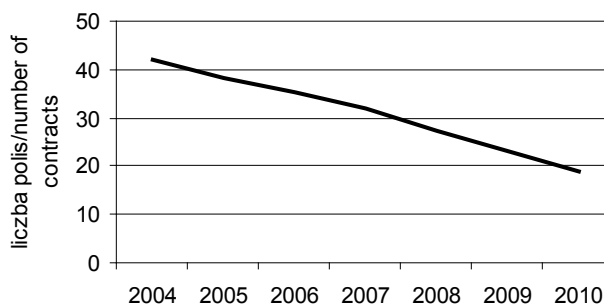
Source: see fig. 1

Rysunek 3. Liczba polis ubezpieczeń upraw zakupionych w latach 2004-2010
Figure 3. Number of contracts of cultivations insurances in 2004-2010

Źródło: jak na rys. 1

Source: see fig. 1

Rysunek 4. Liczba polis ubezpieczeń zwierząt (tys. polis)
Figure 4. Number contracts of insurance of livestock (in thousand of contracts)

Źródło: jak na rys. 1

Source: see fig. 1

możliwe, gdyż brakuje wiarygodnych statystyk. Prezentowane dane dotyczą liczby polis na koniec danego roku. Stosunek liczby zarejestrowanych polis dotyczących ubezpieczenia upraw do liczby gospodarstw (wg danych GUS) wynosił w 2004 roku 2%, zaś w 2010 roku 4%.

Liczba polis ubezpieczeń upraw jest bardzo niska. W 2010 r. było to ok. 70 tys. polis, przy tym należy zwrócić uwagę na fakt, że są to dane na koniec III kwartału, a nie dane całoroczne. Dodatkowo Lomott-Janowicz i Łyskawa [2009], wskazują że dane te mogą być niepełne ze względu na różny sposób rejestracji polis przez poszczególne zakłady ubezpieczeń i tym samym wykazywanie ich w statystykach w różnych okresach sprawozdawczych. Małe zainteresowanie rolników ubezpieczeniami upraw wynika z tego, że albo docierało do nich zbyt mało informacji o tym produkcie, albo rolnicy w ogóle nie odczuwają, iż oferowane ubezpieczenia są dla nich korzystne i zapewniają realną ochronę.

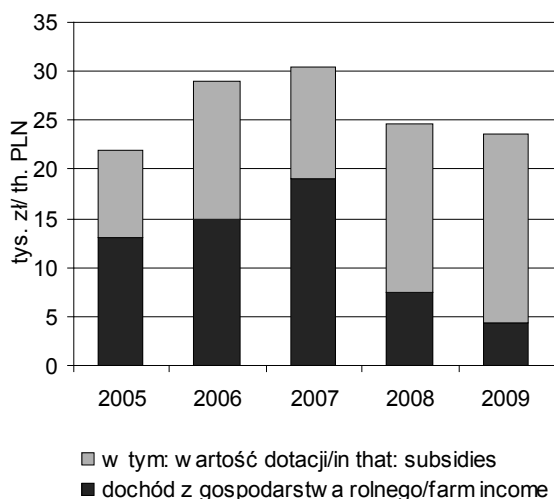
Kolejnym ubezpieczeniem mającym niwelować straty w produkcji jest ubezpieczenie zwierząt (rys. 4). W sprzedaży ubezpieczeń dobrowolnych zwierząt obserwowany jest stały trend spadkowy. W 2004 r. sprzedano ponad 42 tys. polis, a w 2010 roku 19 tys. Liczba polis spada rocznie o ponad 3800 szt. Jako przyczynę tego zjawiska można wymienić m.in. zbyt wysoką cenę objęcia ochroną zwierząt gospodarskich. Stosunek liczby zarejestrowanych polis dotyczących ubezpieczenia zwierząt do liczby gospodarstw (wg danych GUS) wynosił w 2004 roku ponad 2%, zaś w 2010 roku 1%.

Ubezpieczenia a stabilizacja dochodów

Próbie określenia możliwego znaczenia ubezpieczeń dla stabilizacji dochodów rolników poprzedzono badaniem struktury dochodów – jaki jest w nich udział dochodów z produkcji, a jaki dochodów z różnego rodzaju dotacji. Zaobserwowano, iż od 2004 r. wzrastał poziom dopłat bezpośrednich otrzymywanych przez polskich rolników. Znalazło to odzwierciedlenie także w wartości dopłat obserwowanych w gospodarstwach (wg danych FADN). Dopłaty przeciętnie wynosiły w 2005 r. około 9 tys. zł, a w 2009 r. było to 19 tys. zł na gospodarstwo. Otrzymywanie dopłat pozwoliło na osiąganie dochodów na zbliżonym poziomie. Najwyższy dochód w gospodarstwach rolniczych obserwowano w 2007 r. – 30,4 tys. zł, a w kolejnych latach obniżał się wraz ze spadkiem cen produktów rolnych i wzrostem kosztów i wynosił w 2009 r. 23,6 tys. zł. Wynika z tego, że wzrost dopłat nie skompensował w całości spadku dochodów z produkcji rolniczej.

Poziom dochodu na gospodarstwo rolnicze uczestniczące w systemie FADN przedstawiono na rysunku 5. Widoczny jest wzrost udziału dopłat w dochodzie, który w 2005 r. stanowił 39% dochodu, a w 2009 r. już 81%.

W kontekście ochrony przed skutkami realizacji ryzyk ekonomicznych należałoby również rozpoznać: czy czynnikami mającymi wpływ na wielkość dochodu jest wielkość produkcji i cen jaką uzyskują rolnicy, czy istnieje korelacja między wielkością produkcji krajowej a ceną.

Rysunek 5. Przeciętny dochód z gospodarstwa rolnego gospodarstw uczestniczących w systemie FADN
Figure 5. Average income from agricultural farm for agricultural farms in FADN

Źródło: opracowanie własne na podstawie FADN

Source: own study based on Farm Accountancy Data Network

Wyniki badań prowadzonych w latach 2000-2009 w Polsce [Klimkowski 2011] wskazują na brak wpływu wielkości produkcji zbóż na cenę krajową. Nie zauważa się także istnienia korelacji na rynku mleka i mięsa drobiowego. Jedynie na rynku wieprzowiny wielkość produkcji rocznej była silnie ujemnie skorelowana ze średnią ceną roczną. Wynika z tego, że nie ma „naturalnego” rynkowego zabezpieczenia przychodów na rynku krajowym. Niższy poziom ryzyka cenowego może być osiągnięty przez zawieranie kontraktów terminowych, co jest dostępne tylko dla dużych gospodarstw.

Należy zauważyć, że większość produkcji roślinnej z gospodarstw rolniczych (poza owocami i warzywami) nie jest przeznaczana na sprzedaż i w związku z tym ewentualny nawet znaczący spadek plonów nie wywiera w gospodarstwach zauważalnego wpływu na poziom uzyskiwanego dochodu. Pogarszające się relacje cenowe powodują, że udział dotacji w dochodzie rósł w kolejnych latach, co tym bardziej zmniejszyło wpływ ewentualnych zmian plonów roślin na dochód. Ryzyko uzyskania dochodu z gospodarstwa

rolniczego wiąże się więc głównie z produkcją zwierzęcą dominującą w produkcji towarowej. Oferta ubezpieczeń zwierząt obejmuje jednak tylko ubezpieczenia dobrowolne, a wysiłek legislacyjny został skierowany na ubezpieczenia upraw.

Podsumowanie

1. Ubezpieczenia w rolnictwie w Polsce są wykorzystywane przez rolników w różnym zakresie w zależności od grupy ubezpieczeń. Około 80% rolników wykupuje polisy OC rolnika, 90% ubezpiecza budynki; ubezpieczenia upraw były wykupywane przez 4 % rolników.
2. Zainteresowanie ochroną ubezpieczeniową procesów produkcji jest niskie. Może to wynikać z dużej dywersyfikacji produkcji w gospodarstwach rolnych i integracji pionowej procesów produkcji (produkcja roślinna oraz produkcja zwierzęca w jednym gospodarstwie).
3. Ubezpieczenia dobrowolne zwierząt realizowane są w bardzo małym zakresie. W 2010 roku było to tylko 19 tys. polis.
4. Brak wpływu wielkości produkcji artykułów rolniczych na cenę krajową, a tym samym na wartość dochodu osiąganego przez rolników pozwala na stwierdzenie, że dla osiągnięcia stabilizacji dochodowej rolników należałoby podjąć prace nad możliwościami wypracowania efektywnych instrumentów stabilizujących same dochody, a nie chroniących wielkość produkcji.
5. Brak stabilności rozwiązań dotyczących ubezpieczeń w sektorze rolnym, a także planowane ich powiązanie z działaniami w ramach Wspólnej Polityki Rolnej, Unii Europejskiej oraz wprowadzenie wysokiej franszyzy i rozwiązań pakietowych, które ograniczają możliwość świadomego zarządzania ryzykiem przez rolników zapewne nie wpłyną pozytywnie na zmniejszenie awersji rolników do ubezpieczeń. Oczekują oni przede wszystkim możliwości wyboru ochrony przed ryzykami, których realizacja znacząco oddziałuje na poziom dochodu. Innym źródłem niskiego zainteresowania ubezpieczeniami jest ich wysoka, zaporowa cena w odniesieniu do realnych w danym gospodarstwie zagrożeń.

Literatura

- Klimkowski C.** 2011: Relacje pomiędzy ryzykiem cenowym a dochodowym w warunkach polskiego rolnictwa. *Komunikaty, Raporty, Ekspertyzy*, z. 548, IERiGŻ-PIB Warszawa, 32.
- Lomott-Janowicz A., Lyskawa K.** 2009: Wspieranie ubezpieczeń rolnych przez państwo – doświadczenia polskie i wskazania unijne. *Wiadomości Ubezpieczeniowe*, 2, 127-142.
- Mogilski W.W.** 2006: Ubezpieczenia obowiązkowe. [W:] *Prawo ubezpieczeń gospodarczych* (red. E. Kowalewski). Branta, Bydgoszcz-Toruń, 272
- Polski rynek ubezpieczeniowy 2011: GUS, Warszawa, 338.
- Szelągowska A.** 2010: Stanowisko wyrażone w czasie konferencji zorganizowanej przez Polską Izbę Ubezpieczeń nt. „Kierunki zmian ubezpieczeń produkcji rolnej – Ubezpieczalność suszy”. Warszawa, 30 listopada.
- Szumlicz T.** (red). 2010: Społeczne aspekty rozwoju rynku ubezpieczeniowego. Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, 265.
- Ustawa z dnia 25 lipca 2008 r. o zmianie ustawy o ubezpieczeniach upraw rolnych i zwierząt gospodarskich. Dz.U. nr 145, poz. 918.
- Wicka A., Milewska A.** 2011: Business Insurance In Polish Agriculture-Situation and Development Directions. *Economic Science for Rural Development*, 24, 237-242. [www.tadn.pl], 2011.

Summary

The aim of this paper was to define the scope of the use of selected agricultural insurance in Poland. The analysis included the state of agricultural insurance in the years 2004-2010. There were also an attempt to respond to existing solutions in the context of their importance for the stability of the income of farmers. Insurance is one of the methods of risk management in agricultural activity. In Poland insurance products offered for agriculture are both obligatory and voluntary. It covers production results, property and liability. It was found that almost all farmers (over 80%) had obligatory insurance contracts of farm buildings and liability. Insurance of cultivations were not popular, the share of farmers who bought such contracts did not exceeded 4% in the years analyzed. Insurance of cultivations did not become broadly used although it was subsidized and since 2008 it became be obligatory.

Adres do korespondencji:

dr inż. Aleksandra Wicka
 Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
 Wydział Nauk Ekonomicznych, Katedra Polityki Europejskiej, Finansów Publicznych i Marketingu
 ul. Nowoursynowska 166
 02-787 Warszawa
 tel. (22) 593 40 69
 e-mail: aleksandra_wicka@sggw.pl